

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/31/31-36>

Babək Allahverdiyev
Milli Müdafiə Universiteti
Hərbi Elmi Tədqiqat İnstitutu
binns6@gmail.com
Adyunkt

MÜHARİBƏ ANLAYIŞI VƏ MÜASİR MÜHARİBƏLƏR

Xülasə

Məqalə müharibə haqqında ümumi anlayışdan bəhs olunur. Eyni zamanda məqalədə müharibə nəzəriyyəsi haqqında qısa məlumat verilib. Həm çox öncəki zamanlarda, həm də müasir dövrdə aparılan müharibə növləri müqayisəli şəkildə təhlil edilmişdir. Müasir müharibələrin törədə biləcəyi böyük təhlükələr geniş şəkildə araşdırılmışdır. Müasir müharibələr arasında xüsusi önəm daşıyan hibrid müharibələrin hansı prinsip və qaydalara əsaslanması haqqında məlumatlar da məqalədə öz əksini tapmışdır. Məqalədə hibrid müharibədə tətbiq edilən güc və bir çox güc alətlərini eyni vaxtda sinxronlaşdırmaqla aktorların idarəçiliyində, aparılan döyüş elementlərinin dəqiq istifadə edilməsi bacarığından bəhs edilmişdir.

Açar sözlər: müharibə anlayışı, kiber muharibələr, müasir texnologiyaların müharibəyə təsiri, hibrid muharibələr, müharibə növləri

Babək Allahverdiyev
National Defense University
Military Scientific Research Institute
Adjunct
binns6@gmail.com

Concept of war and modern wars

Abstract

The article deals with the general understanding of war. At the same time, the article gave brief information about the theory of war. Both ancient and modern types of war were analyzed in a comparative way. The great dangers that modern wars can pose have been widely explored. Information about the principles and rules of hybrid wars, which are of special importance among modern wars, is also reflected in the article. The article talks about the power applied in hybrid war and the ability to use the combat elements accurately in the management of actors by synchronizing multiple power tools at the same time.

Keywords: concept of war, cyber wars, impact of modern technologies on war, hybrid wars, types of war

Giriş

Müharibə - dövlətlər, bloklar, siyasi qruplar və ya bir ölkə içərisindəki kütlələr kimi böyük qruplar və onların hərbi birləşmələri arasında hərbi əməliyyatlar formasında gedən münaqişələr olaraq bilinir. Dövlətlər arasında çətinləşən müəyyən məsələlərin həll edilməsi kontekstində diplomatik missiyanın müvəffəq olmadığı hallarda nəticə əldə etmək məqsədi ilə ən az iki tərəf arasında silahlı qüvvə istifadə yoluyla şiddətə başvurma, bir tərəfin digər tərəfə öz möqeyini zorla qəbul etdirmə cəhdi və siyasətin başqa vasitələrlə davam etdirilməsi zərurəti kimi səbəblər müharibələrin baş verməsinə zəmin yaradır. Daha ayrıntılı bir təriflə desək müharibə, beynəlxalq sistemin əsas aktorları olan dövlətlər və ya onlar içərisindəki böyük kütlələr arasında şiddəti özündə cəmləşdirməklə aparılan iri həcmli münaqişə ya da çarpışmadır (1).

Müharibənin mənşəyi haqqında danışanda ilk öncə onun tarixi inkişaf formaları və tarixən mövcud analogiyalar barədə bəhs etmək lazımdır. Müharibənin tarixi inkişafı bilavasitə məhsuldar qüvvələrin və cəmiyyətin iqtisadi imkanları ilə birgə baş vermişdir. Bu məsələlər ilə bağlı tarixən müxtəlif fəlsəfi, ideoloji və siyasi fikirlər ilə yanaşı geniş iqtisadi baxışlar da mövcuddur. Lakin bu fikirlər və baxışları şərh etməzdən öncə müharibənin mahiyyəti, anlamı, tərfi, keçmiş və müasir analogiyaları və ümumilikdə təbiəti, xarakteri haqqında bəhs etmək vacibdir (Zamanov, 2017: 17).

Müharibə mövzusunda tarixi və şüurlu müzakirələr, müharibədə stratejik düşüncənin təməllərini atan iki önəmli əsərlə başlanır. Bunların ilki Çinli hərbi general, strateq, filosof və hərbi nəzəriyyəçisi Sun Tzu tərəfindən e.ə VI əsrdə yazılmış bir klassik əsər olan "Hərbi sənəti"dir ki, müəllif bu kitabında müharibə zamanı əmr və idarəetmənin əhəmiyyətini araşdırır. Hər biri, müharibənin fərqli bir yönünü ələ alan on üç bölümdən ibarət bu şah əsər, taktika və strategiyaların təməl kitabı olaraq qəbul edilir. Müharibə ilə bağlı konseptual müzakirələri ələ alan bir digər klassik əsər isə Atinalı tarixçi və general Fukidid tərəfindən yazılmış beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyələri arasında realizmin ilk yazılı əsəri sayıla bilən, Atina ilə Sparta arasında e.ə 431-404 illəri arasında baş vermiş və iyirmi yeddi il davam edən müharibələrin izah edildiyi "Peloponnes müharibəsi" başlıqlı kitabı müharibə ideyasının və müharibə strategiyasının əsaslarını qoyur. Prussiyalı general Karl Von Klauseviç "Müharibə haqqında" adlı əsərində müharibəni zorakılıq tətbiq edərək düşməni tələblər qoyma hərəkəti olaraq təyin edir. K.V.Klauseviçin müharibə tərfi zorakılıq hərəkəti, düşməni müdafiəsiz qoyaraq istədiyimizi etməyə məcbur etmək məqsədi və bu məqsədə çatmağımıza imkan verəcək fiziki və psixoloji güc olmaqla üç hissədən ibarətdir: Müharibəni rəşional və siyasi bir fenomen və siyasətin başqa bir formada aparılması kimi təyin edən K.V.Klauseviçdən bəri müharibə haqqında yazılar göstərir ki, müasir müharibələr bütün növ müharibə nəzəriyyələrindən daha sürətli formada dəyişir (Klauseviç, 1831: 18).

Mövzuya müharibənin tarixi dönüşümü istiqamətindən baxıldığında müasir dövlətlərin və müasir silahlar istifadə edən müasir orduların görünməyə başladığı 15 may 1648-ci il tarixli Vestfalya müqaviləsi ilə başlayan dövrün müharibələri, birinci nəsil müharibələr şəklində sinifləndirilməkdədir. Bu nəsil müharibələrdə yoğun atəş gücü yerinə insan gücü əsas taktiki ünsürdür və müharibələr vasitəsi ilə döyüş aparmayan kütlələr ayırd edilməkdədir. Bu dövr dünya siyasətinin həlledici doktrinası, "Güclər balansı" və bu çərçivədə balans pozmağa çalışan ünsürlərlə birgə mübarizədir (Sokullu, 2019: 4). Dövrün sonu, yeni dövrün başlanğıcı Almaniyanın Avropanı müstəqilliyi altına almaq məqsədi ilə imperialist xarici siyasət izləməsinin bir nəticəsi olan birinci dünya müharibəsidir. İkinci nəsil müharibələr ağır atəş gücünü özündə cəmləşdirən və geniş sahələrə yayılan müharibələrdir. Görməyərək atış ilə dəstəklənən düzünə atəş və hərəkət taktikasının aparıldığı bu nəsil müharibələrdə, yoğun atəş gücünün dağıdıcı təsirindən faydalanmağı əsas götürən taktiki üsullardan istifadə olunmuşdur (Angstrom, 2005: 25-27). Üçüncü nəsil müharibəsi münbit hava şəraitində hazırlıqlı Ordu ilə sürətə, manevrə və düşməni qüvvələrinin müharibə ərazisində tam məhvə əsaslanan və ikinci dünya müharibəsində almanlar tərəfindən istifadə edilən ildırımsürətli müharibə (Blitzkrieg) ilə tarixə adını yazdırmışdır. Bu müharibə taktikası müharibə gedişinin ildırım sürətli aparılması məqsədi ilə XX əsrin əvvəllərində feldmarşal Alfred Fon Şlifffen tərəfindən aparılmış gərgin hərbi kampaniyanın nəticəsində yaradılmışdı. İkinci dünya müharibəsi zamanı almanlar bir çox dövləti eləcə də Polşanı, Danimarkanı, Norveç, Niderlandı, Belçikanı və Fransanı bu müharibə taktikası ilə məğlubiyyətə düşür etmişdilər. Bu dövrdə yüksək texnologiya ilə yanaşı, hava qüvvələrinin elementlərinin tətbiqi də həmin bu müharibə taktikasının tərkib hissəsi olaraq xüsusi önəmə malik idi (Duyvesteyn, Angstrom, 2004: 9-11). Dördüncü nəsil müharibələr bütün siyasi, iqtisadi, sosial və hərbi şəbəkələrin birlikdə istifadə edildiyi şəbəkə mərkəzli, böyük iqtisadi və hərbi gücləri məğlub etməyi hədəfləyən və uzun müddət sürən, ictimai həyatın bütün sahələrini əhatə edən müharibələrdir. Bu müharibə nəslinə, rəqiblər tərəfindən çəkirdirmə və balanslaşdırma siyasətinin izləndiyi və qarşıdurmaların qarşısının alınmasına xidmət edən diplomatik vasitə kimi yüksək inkişaf etmiş hərbi texnologiyalardan istifadə olunan soyuq müharibəni də misal kimi göstərmək olar. Ukrayna müharibəsi və Krımın ilhaqı, 11 sentyabr hücumları, baş vermiş bir sıra etnik münasibətlər və üsyanlar, terrorizm və

terrorizmlə mübarizə kimi müxtəlif hadisələr müharibələrin mahiyyətini dəyişdirmiş və bu fonda yeni müharibə növləri meydana gəlmişdir (Barston, 2019: 4-7). Bu gün müharibələr Birləşmiş Millətlər Təşkilatının müəyyən prinsip və qaydalarına əsaslanır.

Keçmişdəki müharibələrdən fərqli olaraq, bugünkü müharibələrin məqsədi dinc insanların öldürülməsinin qarşısını almaq, ölkəni və ya kütlələri məhv etmək əvəzinə zəiflətməkdir. Bu tip müharibələr müasir müharibələr adlanır və əvvəlki hərbi konsepsiyalardan, metodlardan və texnologiyadan əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Bu müharibələrdə döyüşçülərin döyüş meydanındakı gücünü qorumaq üçün necə modernləşdirilməlisinin zəruriliyi yüksək önəm kəsb edir (Benbow, 2008: 1-6).

Müasir müharibənin yüksək texnologiyalardan geniş istifadə edilməsi ilə çox mürəkkəb hadisəyə dönüşümü artıq tarixin ən önəmli hissəsinə çevrilib. Müasir müharibə ekranın qarşısındadır. Əsgər ekrana baxır və lazımı düymələrə basmaqla tapşırığını icra edir. Artıq dövrümüzdə pilotsuz aparatlar mövcuddur ki idarəetmə yerlərindən aparılan məqsədyönlü fəaliyyət nəticəsində döyüş meydanında düşmən qüvvələri daha dəqiqliklə məhv edilir.

İkinci Qarabağ müharibəsi bugün müasir müharibələr üçün ən aktual nümunədir. Vətən müharibəsi olaraq tarixə düşən şanlı 44 günlük müharibəmiz cəmi altı həftə davam etsə də, itkilər baxımından postsovet bölgəsinin ən böyük müharibələrindən biridir. Rəsmi məlumatlara görə, müharibədə hər iki tərəfdən yeddi minə qədər döyüşçü və yüzdən çox mülki şəxs həyatını itirdi, qeyri-rəsmi statistikada isə itkilərin sayının on mindən çox olduğu bildirilir. Buna baxmayaraq, bir çox hərbi mütəxəssisin fikrinə görə, müharibədə ən müasir hərbi texnologiyalardan istifadə olunmasaydı, bu, daha çox insan itkisi ilə nəticələnəcəkdi. Bu müharibə tarixdə ilk dəfə olaraq pilotsuz uçuş aparatlarından istifadə edilərək hərbi məqsədlərə nail olunan müharibə kimi qiymətləndirilir və hərbi strategiyada çoxdan gözlənilən bir inqilab olaraq xarakterizə edilir. Həqiqətən də bu, dövrümüzün yüksək texnologiyalı avadanlıqlarının əvvəlki dövrün adi silahlarına qarşı istifadəsi baxımından bir inqilab idi. Ənənəvi aviasiyaya nisbətə pilotsuz uçuş aparatlarının daha üstün olduğu da bu müharibə ilə ortaya çıxdı. Müşahidəçilər arasında bir çoxu haqlı olaraq bu barədə qeyd edib deyirdilər ki: “Pilotsuz döyüş və kəşfiyyat təyyarələrinin ənənəvi aviasiyadan qat-qat ucuz olduğu məlum olsa da, bu, aviasiyanın pilotsuz uçuş aparatları ilə əvəz olunduğu ilk müharibə idi”. Məhz bu səbəbdən əksər dövlətlər bu müharibədən nəticə çıxararaq öz müdafiə strategiyalarını yenidən nəzərdən keçirdilər. Məsələn, bir qrup ABŞ hərbi mütəxəssisi, ABŞ dövlətinin 44 günlük müharibədən çıxara biləcəyi bir sıra dərslər müəyyənləşdiriblər. Onlar qeyd edirlər ki, ABŞ-ın və yaxın rəqiblərinin hərbi imkanları Azərbaycan və ya Ermənistandan çox fərqlidir. Buna görə də ABŞ Rusiya və Çin kimi əsas rəqiblərinin Cənubi Qafqazdakı kiçik respublikalar ilə eyni şəkildə mübarizə aparacağını gözləmir, lakin kiçik dövlətlər pilotsuz uçuş aparatları sayəsində məhdud şəraitdə taktiki hava üstünlüyünə nail ola bilərlər. Azərbaycanın müharibədə istifadə etdiyi hərbi taktika və strategiyalar, o cümlədən, burada sınaqdan keçirilmiş pilotsuz döyüş təyyarələri heç də hər kəs tərəfindən təhlükə kimi qəbul edilmir. Böyük dövlətlərlə münasibətdə olan kiçik dövlətlər üçün bu, daha qətiyyətli müdafiə siyasəti qurmaq üçün əla fürsətdir (Cəfərova, Hüseynov, Bağirov, Hacıyev, Əsgərova, 2021: 23-25).

İndi yüksək inkişafın hökm sürdüyü həyatımızda müharibə kimi xəbərlər gözlənilməz təsirlər yaradır. Əslində biz bir-birimizlə döyüşməkdənsə, bütün dünyanı məhv etməyə, nüvə silahına sarılmağa üstünlük veririk. Belə bir şəraitdə yavaş-yavaş gizli mübarizə mühiti yaranır. Artıq yaranmış bu yeni mühitdə demək olar ki, cəbhə müharibələri başa çatıb, eyni zamanda odlu silahdan istifadə məhdudlaşdırılıb. Daha çox pilotsuz nəqliyyat vasitələrindən istifadə edilməyə başlanılıb. Gələcəkdə müharibə tamamilə başqa bir sahəyə doğru gedir (Brooks and Wohlforth, 2007: 3-6)

Getdikcə ört-basdır edilən və gizli davam edən mübarizələr elə bir forma alır ki, cinayəti törədən şəxsin aşkarlanması hardasa mümkünsüz vəziyyətə gəlib çıxmaqla yanaşı, faili belə tapılmaz. Bunlar gələcək müharibələrin bizim nəzarətimizdən kənarda olacağına işarələrdir. Bütün bunlar gələcəkdə bizi hansı müharibələrin gözlədiyinin xəbərcisidir. Müasir dövrdən əvvəl yaşayan əcdadlarımız müharibəni qılıncsız və kamansız təsəvvür edə bilmədiyi halda odlu silahların

əhəmiyyəti və sonradan bu müharibə anlayışındakı dəyişiklik şüurumuza yeni dəyişikliklər gətirdi. Bir çox insanın bildiyi kimi, pilotsuz uçuş aparatları bunun üçün bariz bir nümunədir. İndi başa düşürük ki, gələcəyimizi işğal edən terror təhlükə deyil, təhlükəli olan isə insan tərəfindən günbəgün inkişafı üçün əmək sərf edilən müasir silahlardır (Sokullu, 2014: 42-48).

Bu gün müharibələr zəka və yenilik üzərində qurulur. Dövlətlər texnoloji inkişafı həyatın bütün sahələrində, xüsusən də döyüş texnikalarında nəzərə almağa başlayıblar. Texnologiyanın təhlükəsi döyüş meydanında istifadə edildikdən, kəşfiyyat fəaliyyətlərinə cəlb olunduqdan və bütün dünyada terrorizmi və ya terror təşkilatlarını dəstəkləyən dövlətlərin texnologiyadan sui-istifadə etməsindən sonra üzə çıxdı. Beləliklə, sözügedən texnikalar ən təhlükəli döyüş növlərinə çevrildi. Bu müharibələr “uzaq müharibə” və ya “kiber müharibəsi” adlanır. Kiber müharibələr ölkələrin təhlükəsizliyi və sabitliyi üçün ənənəvi müharibələrdən daha çox təhlükə yaradır. Texnologiya, rabitə və kiber müharibələr arasında sıx əlaqə var. Müasir texnologiyanın gətirdiyi bu böyük inqilabi dəyişim terror təşkilatları arasında əlaqəni asanlaşdırmaq, hücumlarını əlaqələndirmək baxımından beynəlxalq sabitlik və bütün dünya əhalisi üçün təhlükə yaradır. Kiber terrorizmlə bağlı bu narahatlıqlar xüsusilə Amerika Birləşmiş Ştatlarında 11 sentyabr hadisələrindən sonra daha çox artıma səbəb olub. Müasir müharibələrin əsas tərkib hissəsi olan kiber mühit, terror təşkilatlarının istənilən təbəqəni məhv etməsi üçün onlara vura biləcəyi zərbə və hücum imkanlarını yaradır. Amerika Birləşmiş Ştatlarının Birləşmiş Qərargah Rəisləri Komitəsinin sədri Mark Milley 2017-ci ilin iyulunda Vaşinqtonda keçirilən simpoziumdakı çıxışı zamanı müasir döyüş meydanında bu dəyişikliyə diqqət çəkərək bu müharibə üsulunun fərqli olduğunu ifadə edirdi. Çünki dünya əhalisinin 80-90 faizi əhalinin sıx olduğu şəhərlərdə yaşayır. Paralel olaraq müharibələr indi səhralarda deyil, insanların sıx olduğu şəhər küçələrində gedir (Krishenbaum, 2020: 88). Elektron sistemlərə sızıb bu sistemləri sıradan çıxarmaqla və ya “Stuxnet” virusu kimi düşmənin elektron sistemlərinə viruslar göndərməklə müharibənin qazanılması istiqamətində yetərli səviyyədə nəaliyyət əldə edilməsi mümkündür. Kiber mühit artıq döyüş meydanına çevrilib. Stuxnet virusunun 2010-cu ildə İranın nüvə proqramına ziyan vuraraq böyük çətinlik yaratması və bu nüvə proqramının iki il geriə salınması haqqında məlumatı Alman kompüter mütəxəssisi Ralph Langer də öz ifadəsi ilə həmin ildə təsdiq etmişdi. Eləcə də, kompüterlərin və internetin bütün sahələrə nüfuz etməsi texnologiyanın təhlükəsini artırmışdır. Məhz, informasiya sistemləri daha da inkişaf etdikcə bəzi sahələrdə mənbənin öyrənilməsi çətinləşib. Bundan əlavə, rabitə, elektrik və su sistemlərinə müdaxilə edilə və bu sistemlər nəzarət altına alınə bilər. Bu yolla ölkələrin sistemlərini virtual olaraq idarə etmək mümkündür. Bu səbəbdən bəzi dövlətlər terror aktları törədən qrupların söylərini ifşa etmək və onları puça çıxarmaq üçün müəyyən ağıllı cihazlar, aparatlar icad etməyə üz tuturlar. Terrorizmə qarşı beynəlxalq kampaniyalara və global təşkilatların fəaliyyətinə baxmayaraq, terrorun kökünü kəsmək üçün söylər hələ də davam edir. Çünki terroru maliyyələşdirən partiyalar, hətta dövlətlər var (Goertz and Lavy, 2007: 237-260).

Nəticə

Nəticə etibarı ilə, xarici siyasət aləti kimi müharibə bəşər tarixi qədər qədim bir fenomendir. Müharibələr tarix boyu texnoloji inkişafın təsiri altında məqsədlərinə, əhatə dairəsinə, səbəblərinə və növlərinə görə dəyişməyə davam edir. Müasir müharibələrin aparılmasında hibrid döyüş növü böyük rola sahibdir ki, çoxsaylı uçuş aparatları və döyüş maşınları kompleks şəkildə müəyyən bir məqsəd üçün birbaşa və ya gizli şəkildə istifadə edilir. Hibrid müharibənin aşkar və ya gizli həyata keçirilməsi üsulları çox müxtəlifdir və əsasən XXI əsrdə ortaya çıxan yeni texnika və kommunikasiya metodlarından istifadə etməklə baş verir. Bu baxımdan hibrid müharibə müasir müharibə növüdür. İndi hibrid müharibələr adlandırılan yeni nəsil müharibələrində aktorlar əsasən dövlətlər deyil və başqa tərəflərcə də aparılmaqdadır. Bu günə qədər hibrid müharibəyə bir çox təriflər verilib. Adi və partizan müharibəsinin qarışığı hibrid müharibənin ən mərkəzi təriflərindən biridir. Bu tərif ətrafında başqa təriflər də hazırlanmışdır. Birinci və ikinci dünya müharibələri zamanı on milyonlarla insan həlak oldu, yüz milyonlarla insan yaralandı, böyük müharibələri müəyyən qədər təxirə saldı. İkinci dünya müharibəsindən sonra şahidi olduğumuz hər bir münaqişə

müəyyən mənada məhdudlaşdırılıb. Koreya və ya Vyetnam kimi kiçik müharibələr buna misaldır. Dünyanın müxtəlif yerlərində bəzi partizan müharibələri, mənfur terror fəaliyyətləri və ya separatçı hərəkətlər baş verir. Bu məzmununda ilk təriflərdə hibrid müharibə sadəcə terror, partizan üsyanı və siyasi təbliğat olaraq görülsə də, zaman keçdikcə bu konsepsiya bir çox fərqli metoda əlavə edilərək inkişaf etdirildi. Bu gün ABŞ-ın müharibə ədəbiyyatında hibrid müharibə “ortaq effektlərə nail olmaq üçün bütün sosial funksiyalar spektrində xüsusi zəifliklərə, uyğunlaşdırılmış çoxsaylı güclərin sinxron istifadəsi” kimi ifadə edilir (Hammes, 2004: 40-44).

Rus politoloqu E.Koribko hibrid müharibəni “geostrateji tranzit zonalarda tarixi, etnik, dini, sosial-iqtisadi və coğrafi fərqlərdən istifadə edən xarici kimlik münasıqələri” kimi tərif edir. ABŞ və Rusiyanın tərifləri arasında bəzi fərqlər olsa da, hibrid müharibəsi ümumiyyətlə qeyri-qanuni müharibəni saxta xəbərlər, diplomatiya və kənar seçki müdaxiləsi kimi digər təsir edici üsullarla birləşdirən hərbi strategiyaları nəzərdə tutur. Bu kontekstdə hibrid müharibə ənənəvi hərbi birləşmələr, taktika və strategiyalarla yanaşı partizan, hərbişdirilmiş strukturlar və həmçinin nizamsız hərbi qüvvələrin fəaliyyətə cəlb olunması kimi vasitələrdən də istifadə edir.

Növbəti mərhələdə hibrid müharibənin əhatə dairəsi “iki ordu arasında birbaşa baş verməyən” bütün müharibələrə aiddir. Bunlara etnik, dini və ya milli zəifliklərdən istifadə edən psixoloji hücumlar, düşmən xəttinin arxasında fəaliyyət göstərən təxribatçılar, sanksiyalar, boykot və cəza tərifləri vasitəsilə iqtisadi hücumlar, düşmən iqtisadiyyatını zəiflətmək üsulları, seçkilərə və müxtəlif referendumlara kiberhücumlar daxildir (Holsti, 2003: 27-31). Hibrid müharibədə güc, bir çox güc alətlərini eyni vaxtda sinxronlaşdırmaqla aktorların idarəçiliyində, aparılan döyüşün gizliliyində, asimmetrik təbiətində və döyüş elementlərinin dəqiq istifadə edilməsi bacarığındadır.

Hibrid müharibə nəzəriyyəsinə göz atdığımız zaman bu mövzu üçün müharibə termini ilə bağlı təcrübəli məşhurlardan Prussiyalı general və hərbi nəzəriyyəçi Klauseviçin ifadəsini ələ alsaq “Hər dövrün öz müharibəsi, öz məhdudlaşdırıcı şərtləri və öz qərzləri var”. Rus generalı Gerasimov isə belə bir ifadə səsləndirirdi ki, “iyirmi birinci əsrdə biz müharibə vəziyyətləri ilə sülh dövlətləri arasındakı sərhədləri bulandıрмаğa meyilliyik”. Hibrid müharibə nəzəriyyəsinə görə, artıq “real” müharibələrlə mübarizə aparmağın mənası yoxdur. Köhnə tipli müharibələr bu gün böyük və bərpası mümkün olmayan itkilərə səbəb olacaq. Bir ölkəyə ordu göndərərək, torpaq və ya sərvətləri ələ keçirməklə birbaşa müharibələr yerinə, “aparatlardan istifadə etməklə” dolayı mübarizələrə üstünlük veriləcək. Bu səbəbdən, hibrid müharibə bu gün əsgərlər və mülki şəxslər arasında aydın fərqin qarşısını alır. Eynilə, müharibə və sülh anlayışları da qeyri-müəyyənləşir (Watts, 2003: 5-9).

Ədəbiyyat

1. <https://www.globalvillagespace.com/what-is-hybrid-warfare-ikram-sehgal/>
2. Zamanov, O. (2017). Müharibə, onun mənşəyi və öyrənilməsi. Bakı: Elm, 17 s.
3. Klauseviç, K.V. (1831). Müharibə haqqında. Kitab I, Fəsil I, 18 s.
4. Sokullu, E.C. (2019). Savaş türleri. Güvenlik yazıları serisi. İstanbul. № 22, 4 s.
5. Angstrom, J. (2005). Introduction: Discussing the Nature of Modern War, London. Frank Cass, pp.25-27.
6. Duyvestein, I., Angstrom, J. Rethinking the Nature of War. London. Frank Cass, pp.9-11.
7. Barston, R.P. (2019). Modern Diplomacy. London, Routledge, pp.4-7.
8. Benbow, T. (2008). Are you talking about our generation? “Evaluating the Concept of Fourth Generation Warfare”, Comparative Strategy. London, Pearson, pp.1-6.
9. 44 günlük Qarabağ müharibəsi: mülahizə və nəticələr E.Cəfərova, V.Hüseynov, O.Bağırov, Ş.Hacıyev, R.Əsgərova. Bakı: Elm, s.23-25.
10. Blechmann, B.M., Kaplan, S.S. (1978). Powers Without War: The US Armed Forces as Political Instruments. Washington D.C.: Brookings Institution. S.G.Brooks, W.C.Wohlforth (2007), s.3-6.
11. Goertz, G., Levy, J.S. (2001). Power, globalization and the end of the cold war: reassessing a landmark event for ideas, Explaining War and Peace: Case studies and Necessary Condition Counterfactuals. New York. Routledge, pp.195-235.

12. Sokullu, E.C. (2014). Transatlantic Public Opinion on War: Kosovo, Afghanistan and Iraq. Saarbrücken, LAP Lambert Verlag, pp.42-48.
13. Klausevich, K.V. (2007). On War (translated by P.Paret and M.Howard). Princeton, Princeton University Press, pp.21-23.
14. Krishenbaum, J. (2020). Modern warfare, London, Bloomsbury, 88 p.
15. Goertz, G., Levy, J.S. (2001). Power, globalization and the end of the cold war: reassessing a landmark event for ideas, Explaining War and Peace: Case studies and Necessary Condition Counterfactuals. New York. Routledge, pp.237-260.
16. Hammes, T.X. (2004). 4th Generation Warfare: London, Our Enemies Play to Their Strengths Armed Forces Journal, pp.40-44.
17. Holsti, O. (2003). A return to isolation and unilateralism? American Public Opinion, Pre and Post-September 11". Philadelphia, Proceedings of the Centennial Meeting of the American Political Science Association, pp.27-31.
18. Watts, S. (2003). Asymmetric Warfare: Threat and Response in the Twenty-First Century. Cambridge: Polity, pp.5-9.

Göndərilib: 12.11.2023

Qəbul edilib: 10.01.2024